

„Boldog a nép, melynek kertjében nyílnak e rózsák”

Kötet a magyar filozófiai hagyományokról

A magyar filozófiai múltra bármily okból visszatekintő érdeklődő általában lehangoló és elfedni való hiátusként éli meg, hogy a hazai bölceleti hagyomány nem eredeti teljesítmények gazdag tárházaként tárul elé. Eredendően nem filozófiai kultúra a magyar, kertjében a filozófia „rózsái” valóban nem nyíltak túl gazdagon.

A hazai filozófiai munkálkodás múltjának a kezdetektől toposz-szerűen ismétlődő tétele filozófiai kultúránk elmaradottsága és eszköztelensége. Sokáig hiányzik a filozófia műveléséhez nélkülözhetetlen intézményrendszer, lassan és megkésve alakul ki a „műnyelv”, nem kedveznek a társadalmi és kulturális feltételek, alig vannak iskolateremtő személyiségek, hogy csak néhányat említsünk az elmaradottság okai közül. Ugyanakkor az is tagadhatatlan, hogy a 19. század végére megteremtődnek a filozófia műveléséhez, a klasszikus filozófiai hagyomány befogadásához szükséges nyelvi, intézményes és kulturális feltételek. Önálló filozófiai fórumok jönnek létre, folyóiratok, könyvsorozatok jelennek meg, bölceleti társaságok alakulnak, beérik és megkezdí működését egy, a filozófiai műveltséget külföldi egyetemeken elsajátító filozófus-generáció. Mindezzel együtt a magyar filozófiai múlt teljesítményére általában mint gondolkodástörténeti, művelődéstörténeti stúdiumra szokás visszatekinteni, amely mindössze a magyar művelődés, illetve tudományosság múltjáról kialakult képünket pontosíthatja, s amely – néhány fontos kivételtől eltekintve – nem befolyásolja eleven módon bölceleti kultúránk jelenét. Így az sem lehet véletlen, hogy szinte folyamatosan az esetlegesség és az elégedetlenség jellemzi a magyar filozófiai kultúra viszonyát saját tradíciójához. (Miért is? Mert kevés az eredeti teljesítmény, mert magyar filozófia mint olyan, nem létezik, vagy mert nem a folytonosság, hanem a megszakitottság és az örökös újakezdés a jellemző hazai sorsának alakulására?) Mindennek köszönhetően a hazai filozófiai gondolkodás története – az utóbbi évtized örömteli változásaitól eltekintve – csak alig vált ki érdeklődést. Éppen ezért összegző, a kérdéskört és a múltat a maga teljességében feldolgozó, használható filozófiatörténeti művek, illetve a filozófia művelésének magyarországi sorsát bemutató alkotások is jobbára csak az utóbbi időben születtek, sőt, adott esetben nem is magyar nyelven, vagy nem Magyarországon. (1) Következésképp a múlt nem állt, nem állhatott össze egységes történetté, nem válhatott hagyománnyá. Fontos alapkutató-sok hiányoznak, életművek maradtak feldolgozatlanul, a hazai könyvkiadói gyakorlat alig tekinti feladatának régebbi magyar filozófiai művek kiadását, a magyar nyelvű filozófiai publikációknak máig sem létezik egységes és teljes regisztere, amely megkönnyíthetné a tájékozódást.

Ilyen előzmények után önkéntelenül adódik a kérdés, hogy milyen vizsgálati terepen működik a hazai filozófiai múltat vizsgáló kutató, ha sokan még tárgyának létét is elvitatják. Régóta folyik meddő vita arról, hogy létezik-e magyar filozófiai hagyomány. A különböző álláspontok jól ismertek, s mindegyik nézetnek megvan a maga igazságtartalma. A valódi kérdés azonban az, hogy mihez viszonyítjuk a hazai hagyományt, milyen elvárásaink vannak vele szemben. Magyar filozófia nincs, mert nem része az európai filozófia történetének, amennyiben nincs hatással arra, mindössze az európai filozófia leképezése, adaptálása történik meg, nincsenek önálló, az európai bölceleti gondolkodást

jelentősen befolyásoló nagy teljesítmények – hangzik az egyik állítás. Ezen álláspont képviselői a nagy európai mintához viszonyítva marasztalják el a magyar hagyományt. Ám ha nem is része, mert valóban alig beszélhetünk kölcsönhatásról, hanem szinte kizárólag egyirányú befogadásról, a filozófia művelésének hazai nyomait mégis felfedezhetjük – hangzik a másik állítás. Az évszázadok folyamán ugyanis egyre hangsúlyosabb megfogalmazást nyer az igény, hogy az európai bölselet „közkinccseiből” a magyar kultúrának is részesülnie kell, mert az gazdagodását szolgálja. Ennek megfelelően találkozhatunk az európai filozófiai hagyomány és gondolkodás mind erőteljesebb recepciójával, filozófiai nyelv- és intézményteremtési kísérletekkel, rendszeralkotási próbálkozásokkal, sőt eredeti gondolatok megfogalmazására törekvő filozófusokat is lelhetünk. Ezen álláspont szerint nem csupán a(z európai) filozófiai gondolatok megszületése, megfogalmazása tartozik a filozófia körébe, hanem azok elterjedése és hatása is. A magyar bölcséleti múlttal kapcsolatosan így elsősorban arra kell reflektálnunk, hogy hogyan megy végbe a filozófia, hogyan történik meg művelése az adott magyar nyelvi, kulturális és társadalmi közegben. A filozófia mint „kozmpolita” tudomány és/vagy gondolkodásmód mit teljesít befelé, mit hoz a magyar nyelvi, kulturális közeg számára, s milyen eredetinek mondható teljesítményei születnek. A folyamat a filozófia sajátos magyarországi sorsát mutatja, amelynek kétségkívül megvan a maga értelmezhető története, megvannak a maga szereplői, sőt megvan a maga gondolkodás- és művelődéstörténeti jelentősége.

A címként szereplő, *Apáczai Csere János* tollából származó idézet éppenséggel arra utal, hogy szerencsétlen az a nép, amely mindent idegen nyelvből kölcsönöz, s hogy magyarhonban kínzóan hiányoznak az anyanyelven művelt tudomány (filozófia) feltételei. A baj súlyos, orvos és orvosság kell a nyavalyásnak, mint írja *Magyar Encyclopaedia* című művének, az első magyar nyelvű filozófiai alkotásnak a bevezetésében. (2) A kezdet nehéz, az út hosszú és gyötrelmes, tehetjük hozzá mi magunk. A kései utókor gyermekeiként számtalan kérdést örököltünk. Apáczai 17. századi „üttörését” követően mire jutott az immáron jóideje magyar nyelven művelt filozófia? Miféle „rózsái” teremtek a filozófiának idehaza? Jól tudjuk, a magyar filozófiának nem születtek kanti, hegeli nagyságai, nietschei, heideggeri hatású egyéniségei, de ha alaposan körülnéznünk találhatunk valódi teljesítményeket és jelentős gondolkodókat. Kik ők, és hol a helyük a magyar filozófiai kultúra múltjában, s hol a helyük a magyar gondolkodás- és művelődéstörténetben?

Perecz László *„Szép rendbe foglalva”* című kötetében a „kik ők?” kérdésre mindenképpen megadja a maga vállaltan szubjektív, ámde megalapozott válaszát. Sőt még ennél is többet ad. Kánont alkot. Tizenkét magyar filozófiai gondolkodót mutat be a portréesszé műfajának segítségével. Véleménye szerint, amint azt művének előszavában rögzíti, a tizenkét személyiség a magyar bölcséleti hagyomány tizenkét legjelentősebb szereplője. Ők tehát a kánon: *Temesvári Pelbárt*, *Apáczai Csere János*, *Erdélyi János*, *Eötvös József*, *Böhm Károly*, *Alexander Bernát*, *Pauler Ákos*, *Lukács György*, *Mannheim Károly*, *Prohászka Lajos*, *Hamvas Béla*, *Bibó István*. A portrékhoz utószóként rövid tanulmányt csatol, a magyar bölcséleti hagyomány vázlatos, ám korrekt áttekintését, amely szándéka szerint megteremti a kapcsolatot az egyes portrék között. Bár a szövegek nagyobbik hányada korábban folyóiratok, emlékkötetek oldalain már megjelent, itt, egymás mellé kerülve, egymást erősítve, egymásra épülve kerülnek igazán helyükre. Mintha nem is ugyanazok a szövegek volnának, mint amelyek korábban elszórtan napvilágot láttak. Kötetbe rendezve több olvasható ki belőlük. Ez a többlet nem más, mint a kánonképzés szándéka és igénye. Mindedig ugyanis a magyar filozófiai kultúrára kevésbé volt jellemző a saját hagyományra reflektáló tudatos tradícióépítés és kánonképzés, helyette hagyományosan a negatív, lekicsinylő álláspont dominált. *Perecz* művéből viszont egyértelműen kiolvashatjuk, hogy hangsúlyosan törekszik a tradícióépítésre és kánonalkotásra. Nem érdemes azon vitatkozni, hogy valóban a jelzett gondolkodók alkotják-e a kánont, vagy esetleg valaki kimaradt, netán méltatlanul került be. Ízlés és beállítottság sze-

rint találhatnánk erre példákat, ám a lényeg másutt van. A kötetben szereplők életművének jelentősége nem vitatható, velük, általuk bemutatható a magyar filozófiai hagyomány, a filozófia magyarországi sorsának alakulása. Gondolati teljesítményeik valóban érthetővé, értelmezhetővé teszik a hagyomány egészét, felvillantják annak szinte összes lényeges momentumát, s ebben az esetben ez a fontos.

Percz nem szokványos filozófiatörténeti művet tesz közzé. Nem szokványos sem műfaját, sem hangvételét tekintve, sem pedig a hiányzó teljes történeti feldolgozás igénye tekintetében. Maga választotta utat követ, ami nem engedi meg számára, hogy a magyar filozófia történetének írójaként teljességre törekedjen, ugyanakkor nagyon is lehetővé teszi, hogy személyes hangon szóljon kedves gondolkodóiról, kánonjának szereplőiről. Ezzel együtt sikerül nyomon követnie a magyar filozófiai múlt szellemi alakzatait, intézményes rajzolatát, alakulásának stációit és gondolati hozadékát. Portréi érzéketesek, jellemábrázolásai erőteljesek, az alakok, az életművek, a gondolkodói habitusok és a filozófusok mint hétköznapi emberek egyaránt bemutatásra kerülnek. Közelebb visz bennünket a gondolkodó emberhez, a gondolatok születésének háttérkörülményeihez, miközben plasztikus módon bemutatásra kerülnek az életművek és a gondolati teljesítmények.

Óhatatlan, hogy ilyen tárgyalási mód esetében ne vesszen el valami lényeges. Ám amit Percz felmutat, az mégis felidézi, sejteti az egészet, a teljességet, utal a magyar filozófiai gondolkodás történetének és az életműveknek a teljességére, mégha konkrétan a teljes história bemutatását nem eszközli is.

Percz annak adja kitűnő példáját, hogyan lehetséges izgalmas módon értekezni a többnyire elfelejtett magyar filozófiai hagyományról, hogyan lehetséges közönséghez juttatni jelentős teljesítményeket. Nem elriaszt, hanem közelebb hív. Nem siránkozik, nem az elmaradottságot kárhóztatja, hanem számba vesz és bemutat. Teszi azt, ami a dolga lehet egy filozófiatörténésznek.

Erre alkalmas a portréesszé idehaza (főként hasonló tárgyban) ritkán alkalmazott műfaja, s ezt műveli jól Percz, aki kitűnő ismerője a magyar bölcséleti múltnak. (3) Szubjektív műfaj a portréesszé, amely képes megszólaltatni, megeleveníteni olyan rétegeket és gondolati tartományokat, amelyek más tárgyalási mód esetében érintetlenül maradnának. Percz sem csupán száraz adalékokat nyújt a magyar filozófiai múltból, hanem elevenné teszi azt. Szándékát előszavában jelzi: a filozófusok életének és művének valamiféle vízióját kívánja nyújtani. Az arcképek szemé-

lyessége és élettelisége a múltat is elevenné és élettellivé teszi. A jó portréesszé fel tudja kelteni a tágabb közönség érdeklődését. Az olvasó úgy érezheti, hogy számára ismeretlenségükben sem idegenek az esszék szereplői, hogy köze van e gondolkodókhöz. Ezt szolgálja az elbeszélés mód jelenidejűsége is mint eszköz. Jelenidejű múltidézés ez, utalással a múlt folytatólagoosságára és lezáratlanságára. Szövegszerkesztési, szövegkonstrukciós elvei egységeseek. Nem használ évszámokat, nem közöl műcímekeket, minden szöveg egy ívnyi terjedelmű. Esszénként kilenc jól kiválasztott idézetet hoz, ezekre reflektálva, felépítve mutatja be az életműveket, jellemeket és teljesítményeket. Az idézetek minden esetben az életművek jellemző alkotásaiból származnak, válogatásuk ugyancsak szubjektív, de koncepciózus, amennyiben valóban általuk, értelmezésük által visz közelebb bennünket az adott gondolkodóhoz.

Érett és nyugodt hangvétel Perczé, egyenletes és kifinomult. Megtalálta a témájához (és a műfajhoz) legalkalmasabb hanghordozást, amivel szándéka szerint a legtöbbet tudja elmondani kedves szerzőiről és a magyar filozófiai hagyományról. A tárgyhoz való viszonyát is jelzi mindez. Az emelkedett és resignált hangnem magával ragadja a befogadót, a szerző vele együtt kíván újra útrakelni. Percz szeretettel, mégis szakszerűen beszél filozófusairól. Bírálatakat sem a számonkérés motiválja. Mindegyikőjükönél igyek-

szik meglelni azt, ami miatt fontosságuk, teljesítményük elvitathatatlan, kitapintja s érvekkel támasztja alá azt, ami miatt az egyes gondolkodók kitüntetett szerepe – így kánontagságuk – megkérdőjelezhetetlen.

Bár a kötetben egymástól nagyon eltérő gondolkodásmódok képviselőivel találkozunk, mégis van valami, ami közös bennük. A sajátos egyéni sorsok különbözőségétől függetlenül erőteljes eszmék befolyásolják őket, eszményeik vannak, amelyek nevében, amelyek érdekében és céljából tevékenykednek. (A filozófiától is majd mindjűk eszmék megfogalmazását és közvetítését várja.) Eszményeik persze különbözőek. Lehet az a magyar nyelvű tudományosság (filozófia) megteremtése, a magyar társadalom és kultúra elmaradottságának a felszámolása, nagy bölcséleti rendszer megalkotása vagy egyszerűen csak az európai filozófiai hagyomány közkinccseinek hazai adaptálásához szükséges intézményes feltételek megteremtése. Am eszményeik mindenképpen vannak. Ez lehet a kapocs az eltérő életművek között. Valamint az, hogy eszményeik megvalósítása, de legalább megfogalmazása terén sikeresek. Ezért lehetnek Percz kánonjának szereplői.

Percz annak adja kitűnő példáját, hogyan lehetséges izgalmas módon értekezni a többnyire elfelejtett magyar filozófiai hagyományról, hogyan lehetséges közönséghez juttatni jelentős teljesítményeket. Nem elriaszt, hanem közelebb hív. Nem siránkozik, nem az elmaradottságot kárhóztatja, hanem számba vesz és bemutat. Teszi azt, ami a dolga lehet egy filozófiatörténésznek. Abból az alpanyagból, illetve azzal az örökséggel dolgozik, amely adott a számára, s talál benne érdekes gondolatokat, relatíve eredeti gondolkodókat, jelentős teljesítményeket.

Percznek egyértelmű, még ha nem is problémátlan a viszonya a magyar filozófiai múlthoz. A mai magyar filozófiai közgondolkodásnak viszont korántsem egyértelmű e hagyományhoz való viszonya. Mintha nem igazán tudná eldönteni, hogyan viszonyuljon önnön előzményeihez. Önmagában még az is kérdéses, hogy önnön múltunkhoz való viszonyunk rendezése hozzátartozik-e filozófiai kultúránk jövőbeli alakulásához. Lehet, hogy egyáltalán nem. Ha azonban mégis, akkor Percz könyve és példája segíthet abban, hogy elfogadható és ápolható viszony alakuljon ki filozófiai kultúránk jelene és a hazai filozófiai munkáldokás múltja között. Több ez mentális problémánál. A filozofálás természetének és irányultságának alakulásával összefüggő kérdés.

Nos, a magyar filozófiai hagyomány ezen „rózsáiról” számol be Percz. E múltat reflektálva ritkán adódik, hogy egy frissen megjelenő könyvről maradéktalanul elmondhassuk: vállalkozása sikeres. Pedig a történet – amelynek szereplőiről a kötet szól – nem sikertörténet.

Vagy mégis gazdagok volnánk?

Jegyzet

(1) Steindler, Larry (1988): *Ungarische Philosophie im Spiegel ihrer Geschichtsschreibung*. Alber, Freiburg – München. 450. Tibor Hanak (1990): *Geschichte der Philosophie in Ungarn*. Ungarisches Institut, München. 258. Mészáros András (2000): *A filozófia Magyarországon. A kezdetektől a XIX. század végéig*. Kalligram Kiadó, Pozsony. 220. Hell Judit – Lendvai L. Ferenc – Percz László (2000): *Magyar filozófia a XX. században*. 1. Áron, Budapest. 322. Hell Judit – Lendvai L. Ferenc – Percz László (2001): *Magyar filozófia a XX. században*. 2. Áron, Budapest. 340.

(2) Apáczai Csere János (1959): *Magyar Encyclopaedia*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

(3) Percz érdemei a magyar filozófiai hagyomány kutatása terén rendkívül jelentősek. Számtalan publikációja tanúskodik arról, hogy a magyar filozófiai hagyomány avatott szakértőjével van dolgunk, aki nem pusztán ismeri, hanem közvetíti is eme hagyományt.